

Darovnica priora Madija samostanu sv. Krševana u Zadru iz 986. godine

(diplomatička i jezična analiza)

Valentina Zović

Sveučilište u Zadru

Autorica u članku opisuje kontekst u kojem je dokument nastao, daje njegovu diplomatičku analizu te govori o jezičnim promjenama na području fonetike, morfologije, sintakse i leksika tipičnim za srednjovjekovlje koje se u njemu uočavaju.

Ključne riječi: samostan Sv. Krševana, srednjovjekovni latinitet, diplomatika, leksik, promjene u jeziku.

1. UVOD

Isprava o kojoj će biti riječi u ovom radu preuzeta je iz zbirke dokumenata *Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae* iz 1874. godine i dio je Kartulara sv. Krševana, koji je nastao krajem 12. ili početkom 13. stoljeća. On je pisan posebnom vrstom pisma karakterističnom za srednjovjekovlje po imenu beneventana i njegov original nestao je 1919. godine, tako da je danas poznat samo po opisu Ferde Šišića i sačuvanim fotografijama.¹⁷⁴ Dio povjesničara smatra da ga je pisao gradski notar, svećenik Blaž, no zbog paleografskih razlika između drugih Blaževih zapisa i isprava u tom Kartularu, neki odbacuju Blaževo autorstvo i pripisuju ga anonimnom sastavljaču.¹⁷⁵ On sadrži isprave kojima su samostanu sv. Krševana u Zadru dodjeljivani razni privilegiji i sastoji se od ukupno 25 isprava koje pokrivaju razdoblje od 986. do 1196. godine. Među njima je i ova isprava koja govori kako zadarski prior Madije poklanja samostanu sv. Krševana pokretna i nepokretna dobra.¹⁷⁶

1. 1. Samostan svetog Krševana

Samostan sv. Krševana prvi put se spominje u oporuci priora Andrije 918. godine gdje mu spomenuti opat ostavlja zemlju u Diklu, stoku i sluge. Također je poznato da je tijekom 10. stoljeća propao. Kao početna godina obnove samostana uzima se 986. kada je zadarski prior Madije, u dogovoru sa zadarskim plemićima i ostalim građanima, dopustio da se uz crkvu sv. Krševana podigne novi samostan. Prije te godine crkva nije bila u posjedu benediktinaca, nego je bila zadužbina zadarskih priora. Kako kaže Mustač, nije bilo riječ o jedinstvenom samostanu, već o dva samostana. Prvi je bio na mjestu gdje se tada podigla crkva i propao je zbog nemara, a drugi je bio sagrađen sa sjeverne strane crkve i 986. se spojio s njom. Crkvu su podigli gradski priori Fuskulo i Andrija na mjestu gdje je nekoć bio samostan i gdje je bilo pokopano tijelo sv. Krševana, zbog čega je baš tamo podignuta crkva u

¹⁷⁴ J. Stipišić, 1972, str. 166.

¹⁷⁵ L. Margetić, 2000, str. 396.

¹⁷⁶ L. Margetić, 2000, str. 388.

čast tog sveca.¹⁷⁷ Uređenje samostana bilo je povjereno benediktincu, opatu Madiju, porijeklom Zadraninu, koji se vratio iz samostana u Monte Cassinu. Sve do kraja 14. stoljeća samostan je stalno jačao zahvaljujući darovnicama dodijeljenima od vladara i papa. Zbog izuzetne gospodarske moći porasla mu je i politička moć u poslovima gradske općine. Kada je početkom 15. stoljeća Zadar potpao pod vlast Venecije, mletačka je vlast smanjila njegovu političku moć. Polovicom 15. stoljeća samostan je dobio status komende, zbog čega je morao financijski skrbiti o talijanskim biskupima i kardinalima, ali su sukladno tome, redovnici od mletačke vlasti dobivali određeni novčani iznos za osobne potrebe. Takve okolnosti su s vremenom dovele do zapuštanja samostana te je on bio ukinut 1807. u vrijeme francuske vlasti nad Dalmacijom.¹⁷⁸

1. 2. Madijevci

Madijevci su bili utjecajna obitelj koja je tijekom 10. i 11. stoljeće vladala gradom Zadrom i ostavila osobit trag u njegovoj materijalnoj kulturi. Osim u samom Zadru, pokušali su osigurati svoju vlast i na području između kvarnerskih otoka i sjeverne Dalmacije. Prvi poznati zadarski patricij i pripadnik roda Madijevaca bio je prior Andrija, graditelj crkve sv. Krševana, a vjerojatno i istoimenog samostana. Za sobom je ostavio oporuku, sastavljenu 918. godine, kojom raspoređuju čitavu svoju imovinu. Oko 1020. godine na čelu dinastije nalazio se prokonzul Grgur. On je u vrtlogu političkih promjena svog doba pokušao osigurati vlast nad dijelom Dalmacije koji je preostao nakon odvajanja Gornje Dalmacije i kvarnerskih otoka. Iako ishod nije bio zadovoljavajući, pokušaj Madijevaca ukazuje na dubinu promjena koje su u to vrijeme zahvatile Dalmaciju kad su u većini gradova sve više dolazili do izražaja moćni rodovi iz čijih su se redova birali biskupi i priori.

U povijesti zadarske dinastije Madijevaca ogleda se i sudbina hrvatsko-dalmatinskih odnosa potkraj ranoga srednjovjekovlja. U Zvonimirovo vrijeme Zadrom je kao prior upravljao Madijevac. Također je i srodstvo Trpimirovića s Madijevcima imalo podlogu u zbližavanju onovremenih dviju vodećih dinastija. Još je jedna poznata pripadnica dinastije Madijevaca obilježila hrvatsku povijest, Jelena, hrvatska kraljica i žena kralja Mihaela Krešimira II., koja je nakon smrti kralja 969. godine vladala kao regentkinja umjesto malodobnog sina Stjepana Držislava.¹⁷⁹

2. TEKST NA LATINSKOM JEZIKU I PRIJEVOD

2. 1. Tekst na latinskom jeziku

IC. XC. [In Christi nomine et] eiusdem incarnationis anno DCCCCCLXXXVI, indictione XIII sub die fere XVIII mensis decembris. Imperantibus piissimis [et perpetu]is augustis Basilio et Constantino, a deo coronati magni imperatores, apud ciuitatem Iadera pontificali sub regimine Anasta[sii episcopi]. Ego quidem Maius, prior supradictae civitatis atque proconsul Dalmatiarum, una cum consensu omnium nobilium civitati Iadere seu et here[dum domini F]usculi atque Andree prioris, masculorum seu feminarum, atque universi populi, maiorum et

¹⁷⁷ I. Mustać, 1990, str. 24.

¹⁷⁸ http://arhinet.arhiv.hr/_Generated/Pages/Stvarateljji.PublicDetails.aspx?ItemId=11753, (02.12.2012.).

¹⁷⁹ Z. Nikolić, 2005, str. 2-5.

minorum omnium, in unum conglobati uno consilio et pa[ri uolunt]ate cogitantes de dei timore et eterna retributione, eo quod ille bene possideret res in seculo, qui sibi de terrenis atque caducis comparat premia sempiterna, idcirco ecclesiam beati Chrisogoni martyris, que sita est infra muros civitatis, ubi et sacratissimum eius corpus requirit, quod est edificata a predictis viris domno Fusculo et Andrea priore, ubi dicitur, quod aliquando monasterium fuisset, set per negligentiam defecisset, nunc adiuuante domino rehedificamus secundum omnem monasterii ordinem atque ordinamus domnum Madium, dei sacerdotem et monachum, nostrum esse abbatem, qui fuit ex monasterio sancti Benedicti, quod situm est in Monte Casino, una cum consensu nostre congregationis Beati Chrisogoni. Et tradimus ei predictae ecclesie omnia ibidem pertinentia: domus, vineas et terras cultas uel incultas, mobilia seu immobilia, ut in ipsius sit potestate et suorum fratrum ad solatium ibidem seruientium utendum, possidendum, perfruendum, ordinandum sine contradictione ullius tibi domno Madio, abbati predicto, tuisque successoribus, qui post te venturi sunt secundum monasticum ordinem. Unum tamen nobis reprehensibile esse uidetur, quod ecclesia extra antiquam claustram sit possita, quod precepta sancti patri Benedicti prohibent fieri, eo quod omnia necessaria monachis intra monasterium debeant haberi, ut nulla necessitas sit eius vagandi. Ideoque uiam publicam, que inter ecclesiam et antiquam claustram fuit, claudere fecimus, Sed in uicem eiusdem uie de territorio eiusdem ecclesie uiam fecimus publicam secus murum ciuitatis. Hec omnia non speciali nostro consilio, sed omnibus consentientibus ciuibus ad saluationem predictae ciuitatis et populi ordinauimus et constituimus atque firmamus ut, si aliquo diabolico spiritu impletus, quod non optamus, contra uos uestrosque successores molestiam de rebus aut substantiis fecerit de supradicta ecclesia, habeatis licentiam cum hac cartula traditionis in iudicium uenire atque monstrare ante imperatorem, ante regem, ante comitem siue iudices, qui pro tempore fuerint, ut nichil aliquid de supradicta causa subtrahere possunt. Quod si aliquid quocumque tempore diabolico spiritu repletus, tam de nostris quam de extraneis, contra nostram diffinitionem aliqua aduersa facere presumpserit, iratum habeat patrem et filium et spiritum sanctum et maledictionem a CCC et XVIII sancti patres et novissimo maranthe cum diabolo et eius tethros angelos a Iuda Scariothe in inferno uideretur, et hec cartula uolumus, ut in sua maneat firmitate. Actum hoc tempore a [c]onsulibus suprascriptis et loco coram his testibus. Et insuper firmamus et consituimus, ut quisquis contradictor extiterit, sicut superius diximus, non solum his supradictis meledictionibus subiceat, sed etiam penam persoluat auri libras XX et confusus sileat mutus. Et hanc cartulam firmam et roboratam semper persistat. Anno pontificatus domni Anastasio octauo, indictione XIII.

Signamus: Ego Anastasius, episcopus testis supradicte ciuitatis. Ego Petrus, episcopus Arbense ciuitatis, testis. Ego Maio, prior predictae ciuitatis [Iade]re, testis. Ego Armatus archidiaconus testis. Ego Petrus archipresbiter testis. Ego Domnio trubunus testis. Ego Lampredio tribunus testis. Ego Petrus tribu[nus], socer prioris testis. Ego Maio tribunus Cerneche testis. Ego Dabro, frater eius, testis. Ego Ursana tribunus testis. Ego Petrus, tribunus Spalatinus, testis. Ego Barba tribunus testis. [Ego] Nychiforus tribunus testis. Ego Iohannes, tribunus Arbesano, testis. Ego Plato tribunus, frater eius, testis.

Ego quidem Anastasius, episcopus supradicte ciuitatis, manu propria [scri]psi et roborauit.¹⁸⁰

2. 2. Prijevod

¹⁸⁰ Izvor: Codex diplomaticus regni Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae, isprava br. 15, 43-44.

U ime Krista, i 986. godine od njegova utjelovljenja, XIV. indikcije, otprilike devetnaestog dana mjeseca prosinca. Za carevanja prepobožnih i trajnih augusta Bazilija i Konstantina, od Boga okrunjenih velikih careva, u gradu Zadru pod svećeničkom upravom biskupa Anastazija. Ja Majo, prior gore spomenutog grada i prokonzul Dalmacija, uz pristanak svih plemenitaša grada Zadra i nasljednika gospodina Fuskula i priora Andrije, muškaraca i žena, čitava naroda, svih bogatih i siromašnih, okupljenih zajedno jednom odlukom i jednakom voljom razmišljajući o strahu prema Bogu i vječnoj nagradi, zato što dobre posjeduje stvari zauvijek onaj koji sebi priprema vječne nagrade od zemaljskog i prolaznog. Stoga crkvu blaženog mučenika Krševana koja je smještena unutar zidina grada, gdje počiva i njegovo presveto tijelo, koja je sagrađena od prije spomenutih muževa, gospodina Fuskula i priora Andrije, gdje se govori da je nekad bio samostan koji je propao zbog zanemarenosti. Sad uz pomoć Božju obnavljamo čitav drugi red samostana i određujemo da gospodin Madije, svećenik i monah Božji postane opat, koji je došao iz samostana svetog Benedikta, smještenog u Monte Cassinu, zajedno sa suglasnošću naše kongregacije blaženog Krševana.

I predajemo njemu sve što pripada prije spomenutoj crkvi: kuće, vinograde, obrađena i neobrađena zemljišta, pokretnine i nekretnine, da bude u vlasti njega samoga i za uzdržavanje njegove braće koji ondje služe, te na korištenje, posjedovanje i uživanje, bez ičijeg osporavanja, tebi gospodaru Madiju, prije spomenutom opatu i tvojim nasljednicima koji će poslije tebe doći po samostanskom propisu. Jedno se ipak nama čini neprihvatljivim, da je crkva smještena izvan starog samostana, a propisi svetog oca Benedikta zabranjuju da bude tako, jer sve što je potrebno redovnicima treba biti unutar samostana kako ne bi bilo potrebe za njihovim izlaskom. I stoga smo zapovjedili da zatvore javni put koji je bio između crkve i samostana, i drugi javni put koji se nalazi istočno od crkve, ali umjesto njega od zemljišta iste crkve napravili smo javni put uz gradske zidine. Sve to smo učinili ne našom posebnom odlukom, nego uz pristanak svih građana za boljitak prije spomenutog grada i naroda.

Odredili smo, utvrdili i potvrđujemo da ako bi netko ispunjen nekim đavoljim duhom, što ne želimo, uznemiravao vas i vaše nasljednike zbog imanja i imutka gore spomenute crkve, da imate povlasticu s ovom ispravom o predaji doći na sud i pokazati je pred carem, knezom, županom ili sucima, koji budu bili u to vrijeme, da ne mogu uskratiti ništa glede gore spomenute stvari. Ako ikad netko ispunjen đavoljim duhom, kako od naših tako i od stranaca, pokuša učiniti nešto protiv naše odredbe, neka ima bijesnog Oca i Sina i Duha Svetoga i prokletstvo 318 Svetih Otaca i bude viđen u paklu na Posljednjem sudu, s vragom i njegovim ružnim anđelima i Judom Iškariotskim. I želimo da ova isprava ostane na snazi u svojoj čvrstini. Sastavljeno u ovo vrijeme pod gore navedenim konzulima i na ovom mjestu, pred svjedocima. I potvrđujemo i određujemo da tko god bude proturječio, kako sam poviše rekao, ne samo neka podlegne onim gore navedenim prokletstvima, nego također neka platiti kaznu od 20 funta u zlatu i posramljen šuti nijem. Neka ova isprava uvijek stoji potvrđena i valjana. Osme godine pontifikata gospodina Anastazija, za XIV. indikcije. Potpisujemo: Ja Anastazije, biskup prije spomenutog grada. Ja Petar, biskup grada Raba, svjedok. Ja Majo, prior spomenutog grada Zadra, svjedok. Ja Armat, arhidakon, svjedok. Ja Petar, arhiprezbiter, svjedok. Ja Dujam, tribun, svjedok. Ja Lampridije, tribun, svjedok. Ja Petar, tribun, svekar priora, svjedok. Ja Majo, tribun Černeka, svjedok. Ja Ursana, tribun, svjedok. Ja Dobro, njegov brat, svjedok. Ja Petar, splitski tribun, svjedok. Ja Barba, tribun, svjedok. Ja Nicifor, tribun, svjedok. Ja Ivan, rapski tribun, svjedok. Ja Platon, tribun, njegov brat, svjedok.

Ja Anastazije, biskup gore spomenutog grada, napisao sam i potvrdio to vlastitom rukom.

3. DIPLOMATIČKA ANALIZA

3. 1. Protokol

Invocatio

IC. XC. [In Christi nomine

Isprava započinje kraticom koja označava ime Isusa Krista, sastoji se od prvog i posljednjeg slova njegova imena na grčkom jeziku (ΙΙΧΡΟΙΣΤΟΙΝΟΜΙΝΟΙΣ). Slijedi prijedložni izraz *In Christi nomine* što sve zajedno čini verbalnu invokaciju.¹⁸¹

Datatio

et] eiusdem incarnationis anno DCCCCCLXXXVI, indictione XIII sub die fere XVIII mensis decembris. Imperantibus piissimis et perpetuis augustis Basilio et Constantino, a deo coronati magni imperatores, apud ciuitatem Iadera pontificali sub regimine Anast[asii episcopi].

Pri datiranju navodi godinu prema kršćanskom računanju vremena, tj. od godine Kristova rođenja. Zatim datira i po indikciji čime se potpuno odriče rimskog načina određivanja vremena. Također navodi bizantske vladare za čije je vladavine isprava napisana. Navedeni dio datacije se naziva *datum temporale*. Nakon njega slijedi *datum geographicum*¹⁸² koji govori da je isprava nastala u Zadru. Kao dodatnu datacijsku odrednicu spominje da je u to vrijeme u Zadru Anastazije bio biskup.

Intitulatio

Ego quidem Maius, prior supradictae ciuitatis atque proconsul Dalmatarum

U intitulaciji, što je bila uobičajena praksa, autor isprave navodi svoje ime te ime grada i pokrajine kojima upravlja.¹⁸³ U ovom slučaju se radi o Zadru i Gornjoj i Donjoj Dalmaciji koje su ujedinjene.

3. 2. Korpus

Narratio

una cum consensu omnium nobilium civitati Iadere seu et here[dum domini F]usculi atque Andree prioris...quod aliquando monasterium fuisset, set per negligentiam defecisset,

Naracija govori o onome što je prethodilo činu dispozicije, tj. o okolnostima i motivima zbog kojih je došlo do čina opisanog u ispravi te uvodi u sam taj čin.¹⁸⁴ Madije

¹⁸¹ J. Stipišić, 1985, str. 150.

¹⁸² J. Stipišić, 1985, str. 153.

¹⁸³ J. Stipišić, 1985, str. 150.

navodi kako pri svojoj odluci o darivanju ima pristanak ostalih građana. Zatim daje još općenite podatke vezane uz crkvu i samostan (položaj, graditelji i sl.).

Arenga

in unum conglobati uno consilio et pari voluntate cogitantes de dei timore et eterna retributione, eo quod ille bene possideret res in seculo, qui sibi de terrenis atque caducis comparat premia sempiterna

Arenga je u ovoj ispravi kratka i nije detaljno razrađena, ona inače pridonosi svečanosti isprave, a kako je ova isprava od vrlo velike važnosti za samostan **Sv. Krševana**, nužno je da ima arengu. Ovdje se javlja iz tipičnog razloga jer dobra djela građana trebaju biti nagrađena da bi se drugi mogli ugledati na njih.¹⁸⁵

Devocija

nunc adiuuante domino

Opće prisutan diplomatski dio u ispravama kojim se naglašava da se čin dispozicije vrši uz pomoć Boga.

Dispositio

rehedificamus secundum omnem monasterii ordinem atque ordinamus domnum Madium... Hec omnia non speciali nostro consilio, sed omnibus consentientibus ciuibus ad saluationem predicte ciuitatis et populi

U dispoziciji, koja je najvažniji i neophodan dio isprave, prvo je gospodin Madije proglašen opatom, a zatim se konkretno nabraja sve što je darovano samostanu: kuća, vinogradi, obrađena i neobrađena zemlja te pokretnine i nekretnine. Ovdje je sadržana i **formula pertinencije** kojom se uz glavni darovani objekt navodi i sve što mu pripada.¹⁸⁶ Govori da će u spomenutim darovima uživati sam Madije, njegova braća i nasljednici bez ičijih smetnji. Naglašava da su izgradili javni put od puta koji pripada toj crkvi, jer je bila otežavajuća okolnost to što je crkva smještena izvan starog samostana. Naime, prema pravilima sv. Benedikta zahtijevalo se što rjeđe izlaženje članova reda izvan prostora samostana.¹⁸⁷ Iz tog razloga se u njemu trebalo nalaziti sve što im je bilo potrebno. Također je u ovoj dispoziciji prisutna **formula consensus** koja općenito sadrži pristanak, odobrenje ili savjet osoba koje su na određeni način povezani s izdavačem isprave.¹⁸⁸ Na ovom mjestu je riječ o slaganju građana s odlukom o darivanju posjeda samostanu **sv. Krševana**.

¹⁸⁴ J. Stipišić, 1985, str. 151.

¹⁸⁵ J. Stipišić, 1985, str. 151.

¹⁸⁶ J. Stipišić, 1985, str. 151.

¹⁸⁷ I. Mustać, 1990, str. 24.

¹⁸⁸ N. Klaić, 1966, str. 225.

Sanctio

Quod si aliquid quocumque tempore diabolico spiritu repletus, tam de nostris quam de extraneis... et confusus sileat mutus.

U ovoj ispravi su prisutne dvije vrste sankcije:

Duhovna sankcija - odnosi se na božju kaznu koja će snaći onoga koji se usudi poduzeti nešto protiv odluke.¹⁸⁹ Ova podrazumijeva srdžbu Svetog Trojstva, prokletstva 318 crkvenih otaca i odlazak u pakao.

Materijalna sankcija - određuje novčanu kaznu koju prekršitelj mora platiti,¹⁹⁰ tu se radi o 20 funti u zlatu.

Corroboratio

et hec cartula uolumus, ut in sua maneat firmitate

Et hanc cartulam firmam et roboratam semper persistat.

Vidljive su dvije koroboracije koje potvrđuje snagu isprave i njenu valjanost ubuduće. Takav slučaj ponavljanja je vjerojatno nastao zbog korištenja drugih dokumenata sličnog karaktera i nedovoljne pažnje sastavljača.¹⁹¹

Datatio

Anno pontificatus domni Anastasio octauo, indictione XIII.

Ponavlja podatke navedene u dataciji na početku isprave. Ova datacija je nepotrebno umetnuta između sankcije i potpisa svjedoka. Sastavljač je vjerojatno imao ispred sebe neku papinsku ispravi gdje se datiralo pomoću pontifikata pa i on datira na isti način te ponovo spominje indikciju koja je već spomenuta u protokolu.¹⁹²

3. 3. Eshatokol

Subscriptio

Signamus: Ego Anastasius, episcopus testis supradicte civitatis. Ego Petrus, episcopus Arbense civitatis, testis. ... Ego quidem Anastasius, episcopus supradicte civitatis, manu propria scripsi et roboravi

¹⁸⁹ J. Stipišić, 1985, str. 152.

¹⁹⁰ J. Stipišić, 1985, str. 152.

¹⁹¹ N. Klaić, 1966, str. 84.

¹⁹² N. Klaić, 1966, str. 80.

Nabrajaju se potpisi osoba koje sudjeluju u sklapanju pravnog čina, a to su autor i svjedoci. Među njima su pripadnici klera, gradski dužnosnici i njihova rodbina. Na samom kraju biskup Anastazije ističe da je sam napisao tu ispravu i učinio je valjanom.

4. FONETIKA

U fonetici ove isprave vide se značajni odmaci od klasičnog latiniteta i tipične karakteristike srednjovjekovnog latiniteta. Prisutne su promjene na području vokalizma i konsonantizma. Pojava u vokalizmu, koja je prisutna na svim mjestima gdje je bila potrebna, je **monofongizacija diftonga** i umjesto prijašnjih *ae* i *oe* nalazimo *e*. Na primjer *supradicte* za *supradictae*, *Iadere* za *Iaderae*, *penam* za *poenam* i slično. Osim toga, na jednom mjestu nailazimo na **sinkopu**, *domno* za *domino*¹⁹³ i **slabljenje samoglasnika** *negligentia* umjesto *neglegentia*.¹⁹⁴

Što se tiče konsonantizma možemo pronaći **pojednostavljenje konsonantskih skupina unutar riječi**¹⁹⁵ (*contraditio* za *contradictio*), **bilježenje završnog d kao t** (*set* umjesto *sed*), **uporabu konsonantske skupine ct umjesto samog t**, (*retribuctio* umjesto *retributio*) te **zamjenu sloga ci slogom ti**, (*solatium* umjesto *solacium*).

Nadalje, vidljiv je i **hiperkorektizam** vezan uz glas *h* koji se pojavljuje zbog zatrpavanja hijata¹⁹⁶ (*rehedificamus* umjesto *reaedificamus*, i *tethros* umjesto *taetros*). Od ostalih promjena u fonetici treba spomenuti još **infra** koje se upotrebljavalo kao prijašnje *intra* te **nichil** koje se u srednjovjekovnom latinitetu Dalmacije uvijek pisalo kao *nichil*.¹⁹⁷ Zatim, u izrazu *a Iuda Scariothe*, po kontekstu rečenice i drugim ispravama iz istog razdoblja (npr. *Oporuka priora Andrije* ili *Agapina oporuka* koje koriste istu formulu u sankciji), ovo *a* bi trebalo biti *ac* jer mora biti u značenju sastavnog veznika *i*. Riječ *trubunus* je zasigurno greška jer na svim ostalim mjestima piše pravilno *tribunus*.

5. MORFOLOGIJA

Nominativ *Magni imperatores* se ne uklapa s prethodno napisanim *imperantibus piisimis [et perpetu]is augustis Basilio et Constantino*, te bi također bi također trebalo biti u ablativu *magnis imperatoribus*. *Civitatem Iadera* je očita nedosljednost u korištenju padežnih nastavaka. Naime, radi se o akuzativu jednine imenica *civitas*, *atis*, *f.* i *Iadera*, *ae*, *f.*, tako je akuzativ imenice *civitas* upotrebljen pravilno s nastavkom *em*, *a* u imenici *Iadera* nedostaje krajnje *m*. Moguće objašnjenje za to je tendencija neizgovaranja završnog *m* tako da se ono nije ni pisalo. *Civitati* je greška, umjesto *civitatis*, nastala vjerojatno nepažnjom sastavljača.

U izrazu *quod est aedificata* zamjenica *quod* se odnosi na crkvu, stoga bi trebala glasiti *quae*, ali je za to vrijeme općenito karakteristično da se oblik *quod* koristio za sva tri roda. Primjer toga istoga je i *Quod si aliquid quocumque tempore diabolico spiritu repletus*, gdje zamjenica *quod* stoji umjesto *qui*. U rečenici *eo quod omnia necessaria monachis intra monasterium debeant haberi, ut nulla necessitas sit eius vagandi*, zamjenica *eius* je u krivom rodu. Zamjenica se veže na prije spomenute redovnike *monachis*, stoga bi umjesto *eius* trebalo pisati *eorum*. Dio teksta *a CCC et XVIII sancti patres* u sintagmi *sancti patres*, nije

¹⁹³ Ž. Trkanjec, 1995, str. 18.

¹⁹⁴ Ž. Trkanjec, 1995, str. 17.

¹⁹⁵ Ž. Trkanjec, 1995, str. 18.

¹⁹⁶ P. Skok, 1952, str. 236.

¹⁹⁷ J. Stipišić, 1985, str. 154.

izrečen točnim padežom, tako je ablativ množine, koji traži prijedlog *a*, zamijenjen nominativom. Na kraju je, još u djelu sankcije *novissimo maranthe cum diabolo et eius tethros angelos a Iuda Scariothe in inferno uideretur* pojam *tethros angelos* također u pogrešnom padežu, akuzativu množine, a ne u ablativu kojeg traži prijedlog *cum*.¹⁹⁸

6. SINTAKSA

U sintaksi se mogu vidjeti tipični odmaci od klasičnog latiniteta. Što se tiče **sintakse padeža**, najznačajnija pojava do koje dolazi nakon raspada klasičnog latiniteta je da padeži prestaju biti sintetički te postaju analitički, što znači da više nemaju svoje pojedinačne završetke, već se izražavaju prijedlozima. To je ponajviše očito u slučaju ablativa uz koji se počinju stavljati prijedlozi iako prije nisu bili potrebni. Tako navodim tri primjera uporabe oblika s prijedlogom umjesto ablativa vremena *sub die* umjesto *die*, *sub pontificali regimine* umjesto *pontificali regimine* te *pro tempore* umjesto samog *tempore*.

Vidljivo je i da je ablativ počeo preuzimati funkcije genitiva. U izrazu *De supradicta ecclesia* upotrijebljen je analitički ablativ umjesto posvojnog genitiva, a *de supradicta causa* i *tam de nostris quam de extraneis* prijedložni su izrazi s ablativom korišteni za uobičajeni partitivni genitiv. *A CCC et XVIII sancti patres* moglo se jednostavno izraziti posvojnim genitivom, a stoji analitički padežni oblik s ablativom. U *de territorio de* stoji u funkciji koju je nekad imalo *in*, a u izrazu *apud civitatem Iadera* nalazi se prijedlog *apud* s akuzativom umjesto *in* s ablativom.

Molestiam de rebus aut substantiis fecerit je analitički ablativ korišten kao dativ indirektnog objekta. U dijelu teksta *venturi sunt secundum monasticum ordinem* je prisutan akuzativ cilja, a ne očekivani prijedložni izraz s *in*. Još jedan primjer nešto drugačije uporabe padeža od uobičajene nalazi se u rečenici *Et hanc cartulam firmam et roboratam semper persistat*. Postoje dva objašnjenja za ovu pojavu. Moguće je da su riječi navedene ovdje u akuzativu u funkciji subjekta i da bi trebale biti u nominativu ili pak da se radi o enumeracijskom akuzativu za koji se smatra da je ostatak konstrukcije akuzativ s infinitivnom.

Prisutne su i dvije pojava vezane uz promjene u sintaksi rečenice. Na jednom mjestu u dokumentu se nalazi zavisna rečenica s *quod* umjesto konstrukcije nominativ s infinitivom, *ubi dicitur, quod aliquando monasterium fuisset* za ono što bi se inače reklo *dicitur aliquando monasterium fuisse*. U zahtjevnoj rečenici umjesto konjunktiva se pojavljuje indikativ *habebitis licentiam... ut nichil aliquid de supradicta causa subtrahere possunt* umjesto *possint*.¹⁹⁹

7. LEKSIK

Prisutan je jako velik broj riječi koji su ili preostale iz antike, ali imaju novo značenje ili su ušle u latinski jezik tek naknadno posredstvom Biblije ili nastale kao neologizmi u

¹⁹⁸ Za čitavo poglavlje su korištene bilješke s predavanja iz kolegija Srednjovjekovni latinitet (mr. sc. A. Bralić) iz akademske godine 2011/2012.

¹⁹⁹ Za čitavo poglavlje su korištene bilješke s predavanja iz kolegija Srednjovjekovni latinitet (mr. sc. A. Bralić) iz akademske godine 2011/2012.

razdoblju srednjeg vijeka. Stoga, radi lakše i preglednije obrade, načinjena je podjela na: klasične riječi promijenjena značenja (svjetovne i sakralne), kasnoantičke riječi, riječi iz kršćanskog latiniteta (grecizmi i hebreizmi) te medievizme. Pri njihovoj obradi korišteni su rječnici posvećeni upravo latinskom jeziku tog vremena (M. Kostrenčić, 1973, J. F. Niermeyer, 1976, T. C. Lewis and C. Short, 1879, A. Bartal, 1901, R. Du Cange, 1887) i usporedbom podataka iz svakog od njih rekonstruirano je i njihovo točno značenje u Darovnici priora Madija.

7. 1. Klasične riječi promijenjena značenja

Takve su riječi u ovoj ispravi mnogobrojne i ima i svjetovnih i kršćanskih. Svjetovne riječi koje su promijenile značenje odnose se uglavnom na pojedine administrativne položaje (npr. *prior*, *consul*, *proconsul*...), dok su one religijske prešle ili iz značenja vezanog uz rimsku religiju u značenje koje je u skladu s kršćanskim duhom (npr. *sacerdos*, *pontifex*...) ili su pak u drugom slučaju, uz svoje svjetovno značenje, dobile i novo religiozno, tj. kršćansko (npr. *filius*, *frater*..).

7. 1. 1. Svjetovne riječi

Imenica *indictio* u klasičnom latinitetu označava objavu²⁰⁰, dok se u srednjem vijeku odnosi na razdoblje od 15 godina kojim se mjeri vrijeme. Naime, 3. god. pr. Kr. August je uveo skupljanje poreza tributa svakih 15 godina te su takva razdoblja postala odrednice za računanje vremena na koje nailazimo u srednjovjekovnim spisima.²⁰¹ Vrlo često korištena antička riječ *civitas* je prvo označavala i grad i državu²⁰² dok joj se kasnije slijedom političkih promjena značenje suzilo na grad.²⁰³ Ona može i preciznije određivati biskupski grad²⁰⁴ kao što je na ovom mjestu u ispravi. Pojmovi vezani uz političke funkcije, koji su promijenili svoje antičko značenje, su mnogobrojni. Kao prvo, *prior* je u osnovi defektni pridjev *prednji* ili *bolji*²⁰⁵, on i u srednjem vijeku zadržava korijensko značenje, ali ga sužava na nadstojnika ili poglavara.²⁰⁶ U dokumentima s područja Dalmacije, u koja se ubraja i ova darovnica, *prior* podrazumijeva gradonačelnika.²⁰⁷ Zatim, imenica *comes*, koja se u klasičnom latinitetu odnosila na pratitelja²⁰⁸, na području srednjovjekovne Hrvatske precizira glavara pokrajine ili župana.²⁰⁹ Neki izvori također navode istu u smislu gradskog prefekta ili suca.²¹⁰

Consul,²¹¹ vrhovna rimska magistratura, u srednjovjekovnoj Hrvatskoj označava najvišeg gradskog službenika ili člana uprave u dalmatinskim gradovima.²¹² Klaić tvrdi da su u zadarskim ispravama podaci o konzulima nerazdvojno vezani s onima o tribunima što

²⁰⁰ M. Divković, 1987, s.v.

²⁰¹ M. Kostrenčić, 1973, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v., T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v., A. Bartal, 1901, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

²⁰² M. Divković, 1987, s.v.

²⁰³ J. F. Niermeyer, 1976, s.v.

²⁰⁴ R. Du Cange, 1887, s.v.

²⁰⁵ M. Divković, 1987, s.v.

²⁰⁶ M. Kostrenčić, 1973, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v.

²⁰⁷ A. Bartal, 1901, s.v., R. Du Cange, 1901, s.v.

²⁰⁸ M. Divković, 1987, s.v.

²⁰⁹ M. Kostrenčić, 1973, s.v., T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v.

²¹⁰ A. Bartal, 1901, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

²¹¹ M. Divković, 1987, s.v.

²¹² M. Kostrenčić, 1973, s.v.,

pokazuju da je njihov sastavljač pred sobom imao sliku o određenom tipu političke vlasti u gradu. U to vrijeme dalmatinske općine, među kojima je i Zadar, formiraju konzule i postavljaju ih na vlast kako bi se oslobodili vlasti mletačkih knezova.²¹³ Magistratura *proconsul* je u vrijeme Rima obuhvaćala konzule, koji su nakon što su izvršili svoju konzulsku službu bili poslani na upravu u provincije²¹⁴. Kasnije je to po nekim izvorima općinski činovnik²¹⁵. No po kontekstu ove isprave i poznatim povijesnim podacima na ovom mjestu *proconsul* bi trebao biti poglavar Dalmacije. Prema Karamanu, *proconsul* je namjesnik Dalmacije te postoje mišljenja da je Bizant slao svog stratega ili namjesnika izravno iz Carigrada, a poznato je da se ondje antički nazivi nastavljaju i kasnije koristiti. Iz tog razloga zadarski priori, koji su također imali i funkciju namjesnika, se nazivaju prokonzulima. Naime, oni su kao i prokonzuli u antici isto bili carski namjesnici koji su upravljali određenom pokrajinom.²¹⁶ *Tribunus* je izvorno bio član magistrature *tribuni plebis*²¹⁷, a u hrvatskom srednjovjekovnom latinitetu on predstavlja općinskog službenika.²¹⁸ Pojašnjenje toga je sljedeće: u bizantskim gradovima tribuni nisu bili samo vojnički činovnici, nego su se brinuli i za utvrde i potrebnu hranu. S vremenom su se tribunske funkcije sve više proširivale te su tako postali i prve osobe u gradu.²¹⁹

Još jedna riječ koja je promijenila svoje značenje u odnosu na klasično je *dominus*. Ona se prvo odnosila na gospodara ili vladara²²⁰, a zatim u kasnijim vremenima može označavati i gospodina²²¹ kao na nekoliko mjesta ovdje. Ista, također, zna ponekad podrazumijevati kršćanskog Boga kao vrhovnog gospodara koji vlada nad svim ljudima²²² što se može opaziti u devociji ove darovnice.

7. 1. 2. Sakralne riječi

Riječi koje su se u vrijeme antike odnosile na rimsku religiju kasnije, priznavanjem kršćanstva i njegovim potpunim prevladavanjem, zadržavaju svoje sakralno značenje, ali se počinju vezivati uz službe i pojmove povezane s novom općepriznatom religijom. Za tu pojavu je očit primjer *sacerdos*, imenica koja se u klasičnom latinitetu odnosila na poganskog svećenika²²³, a kasnije, u kršćanskom, ostala je u značenju svećenika, ali više ne poganskog, već kršćanskog ili na nekim mjestima čak i biskupa²²⁴. Na mjestu gdje se u ovoj ispravi pojavljuje, nedvojbeno se tiče običnog svećenika. Riječi *claustrum* (u osnovi zatvoreno mjesto²²⁵) u kršćanskom se latinitetu značenje pobliže objašnjava te se vezuje uz samostan tj. kompleks građevina u kojem žive i borave redovnici.²²⁶ *Congregatio* se kao klasični termin odnosio na skup²²⁷, dok poslije sužava značenje i precizira monašku zajednicu.²²⁸ Prema Mustaću *congregatio* bi se na ovom mjestu trebalo shvatiti kao samostansku zajednicu i to

²¹³ N. Klaić, 90.

²¹⁴ M. Divković, 1987, s.v.

²¹⁵ T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v.

²¹⁶ Lj. Karaman, 1962, 259.

²¹⁷ M. Divković, 1987, s.v.

²¹⁸ J. Marević 1997, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v.

²¹⁹ N. Klaić, 1968, 68.

²²⁰ M. Divković, 1987, s.v.

²²¹ J. F. Niermeyer, 1976, s.v.

²²² R. Du Cange, 1887, s.v.

²²³ M. Divković, 1987, s.v.

²²⁴ J. F. Niermeyer, 1976, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

²²⁵ M. Divković, 1987, s.v.

²²⁶ M. Kostrenčić, 1973, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v., A. Bartal, 1901, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

²²⁷ M. Divković, 1987, s.v.

²²⁸ J. F. Niermeyer, 1976, s.v.

Reda sv. Benedikta jer u to vrijeme nije mogla u Zadru niti u Dalmaciji postojati ikakva druga redovnička zajednica.²²⁹ Na dva mjesta se javlja imenica *ordo* (poredak, red²³⁰) koja pod utjecajem novog svjetonazora ima značenje crkvenog reda²³¹ ili reda pravila za redovnike.²³² Mustać spomenutu riječ na oba mjesta u ispravi tumači kao pravilo Benediktinaca po kojemu samostan i crkva trebaju biti spojeni.²³³ *Pontifex* je u antici bio član svećeničkog kolegija *pontifices*²³⁴, kasnije sukladno s promjenom prevladavajuće religije *pontifex* postaje kršćanski svećenik ili čak biskup.²³⁵ Pridjev *pontificalis*, nastao od iste imenice, se prvo kao i ona odnosio na svećenički kolegij *pontifices*²³⁶, u srednjem vijeku je zadržao sakralno značenje, ali je prestao obuhvaćati poganske svećenike i počeo se odnositi na kršćanske ili čak na biskupe.²³⁷ Još jedan termin iste osnove koji treba spomenuti je *pontificatus*, što je prvotno bila čast i služba rimskih svećenika tzv. pontifikat²³⁸, on kasnije kao i ostali navedeni primjeri mijenja značenje u biskupsku čast i službu²³⁹

Sljedeće riječi, koje je potrebno istaknuti u ovom poglavlju, su one koje se odnose na božanske osobe. *Deus* je u vrijeme rimske religije bilo koji od rimskih bogova²⁴⁰, kasnije je isti kršćanski Bog.²⁴¹ Sukladno tome, *pater* što je prvotno bio otac u pravom smislu riječi kao biološki otac ili otac obitelji²⁴², u srednjem vijeku može biti i Bog, kao zajednički otac svih ljudi, u skladu s kršćanskom filozofijom.²⁴³ Nadalje, zbog istog svjetonazora i drugi pripadnik Svetog Trojstva, *Filius*, je prije bio samo sin²⁴⁴, ali kasnije ista imenica na brojnim mjestima označava Isusa Krista, kao sina Božjeg.²⁴⁵ Dogodila se i promjena vezana uz treću božansku osobu, riječ *spiritus* (duh ili vjetar²⁴⁶) se s prevlašću nove vjere, uz pridjev *sanctus*, počela odnositi na Duha Svetoga.²⁴⁷

Još jedan pojam koji iz svog općeg značenja prelazi u određeno je *frater*. Naime, to više nije samo običan brat²⁴⁸ već redovnik. Značenje proizlazi iz toga što su se redovnici međusobno smatrali braćom.²⁴⁹ I kao posljednji, valja spomenuti termin *infernum* (ono što je ispod, podzemlje²⁵⁰) koji se pod utjecajem biblijskog leksika okamenjuje kao pakao.²⁵¹

²²⁹ I. Mustać 1990, 25

²³⁰ M. Divković, 1987, s.v.

²³¹ A. Bartal, 1901, s.v., T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v.

²³² J. F. Niermeyer, 1976, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

²³³ I. Mustać, 1990, 24.

²³⁴ M. Divković, 1987, s.v.

²³⁵ J. Marević, 1997, s.v., T. C. Lewis and Short, 1879, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

²³⁶ M. Divković, 1987, s.v.

²³⁷ M. Kostrenčić, 1973, s. v., T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v.

²³⁸ M. Divković, 1987, s.v.

²³⁹ J. Marević, 1997, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v.

²⁴⁰ M. Divković, 1987, s.v.

²⁴¹ J. Marević, 1997, s.v., T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v.,

²⁴² M. Divković, 1987, s.v.

²⁴³ T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v.

²⁴⁴ M. Divković, 1987, s.v.

²⁴⁵ T. C. Lewis and Short, 1879, s.v.

²⁴⁶ M. Divković, 1987, s.v.

²⁴⁷ T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v.

²⁴⁸ M. Divković, 1987, s.v.

²⁴⁹ Marević, 1997, s.v., A. Bartal, 1901, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

²⁵⁰ M. Divković, 1987, s.v.

²⁵¹ J. F. Niermeyer, 1976, s.v., A. Bartal, 1901, s.v., T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v.

7. 2. Riječi iz kasne antike

U ovoj ispravi one nisu mnogobrojne i radi se o neologizmima, prvi put upotrijebljenim kod nekih kasnoantičkih autora, koji su se i u srednjem vijeku nastavili koristiti.

Za imenicu *retribuctio* je poznato da se pojavljuje prvi put kod Augustina, u djelu *Država Božja*. Označava nagradu, plaću ili čin nagrađivanja²⁵² i u ovom kontekstu se odnosi na duhovnu nagradu. Sljedeća riječ *contradictor* ima značenje prigovarača, prosvjednika ili onoga koji se protivi.²⁵³ Ovdje se odnosi na osobu koja se protivi činu izvršenom u dispoziciji. Izraz *salvatio* potječe od kršćanskog pisca Beotija i nastao je od glagola *salveo*, 2. (spasiti) pa podrazumijeva oslobođenje, spasenje ili nepovredivost.²⁵⁴ Pridjev *reprehensibilis* je izveden od glagola *reprehendo* 3, *di, sum* i ima značenje onoga koji se može kuditi, prijekornoga.²⁵⁵

7. 3. Riječi iz kršćanskog latiniteta

Ovoj kategoriji pripadaju mnogobrojne riječi jer, nakon što je Biblija prevedena s hebrejskog i grčkog jezika na latinski, riječi kojima nije bilo ekvivalenata u njemu ušle su u leksik i kao takve se nastavile koristiti. Odnose se na određene crkvene položaje, institucije ili pojmove iz kršćanskog vjerovanja. One se mogu podijeliti na grecizme i hebreizme, ali grecizmi su prisutni u mnogo većem broju.

7. 3. 1. Grecizmi

Grecizmi su veoma česti i mogu se odnositi na službe vezane za obavljanje kršćanskog bogoslužja. Tako termin *episcopus* označava u klasičnom grčkom bilo kakvog nadglednika²⁵⁶, dok mu se kasnije značenje suzilo i promijenilo u biskup, što je titula crkvenog nadzornika tj. poglavara pojedine biskupije.²⁵⁷ Zatim *Archidiaconus* (doslovno glavni sluga, pomoćnik) u kršćanskom leksiku postaje arhidakon tj. poglavar đakona²⁵⁸, a *Archipresbyter* (izvorno starješina)²⁵⁹ glavni svećenik²⁶⁰ ili zamjenik biskupa²⁶¹.

Prisutno je i nekoliko pojmova vezanih uz crkvu i samostan. Imenica koja označava najvažniju kršćansku instituciju, crkvu, *ecclesia* se prvotno odnosila na narodnu skupštinu,²⁶² ali je kasnije dobila značenje crkve kao prostora namijenjenog za okupljanja vjernika na službi Božjoj.²⁶³ *Monasterium* (izvorno osamljeno mjesto) u kršćanskom latinitetu se u skladu s osnovom poblize određuje i upotrebljava u smislu samostana kao mjesta gdje

²⁵²M. Kostrenčić, 1973, s.v., A. Bartal, 1901, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v., T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v.

²⁵³M. Kostrenčić 1973, s.v., A. Bartal 1901: s.v., R. Du Cange 1887: s.v., Lewis and Short 1879: s.v.

²⁵⁴T. C. Lewis and Short, 1879, s.v., A. Bartal, 1901, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v.

²⁵⁵M. Kostrenčić, 1973, s.v., T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v., A. Bartal, 1901, s.v.

²⁵⁶S. Senc, 1988, s.v.

²⁵⁷T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

²⁵⁸A. Bartal, 1901, s.v., T. C. Lewis and C. Short 1879, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

²⁵⁹S. Senc, 1988, s.v.

²⁶⁰T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v., A. Bartal, 1901, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

²⁶¹M. Kostrenčić, 1973, s.v.

²⁶²S. Senc, 1988, s.v.

²⁶³T. C. Lewis and C. Short 1879: s.v., J. F. Niermeyer 1976: s.v., R. Du Cange 1887: s.v.

redovnici žive odvojeni od ostatka svijeta da bi se mogli mirno posvetiti Bogu.²⁶⁴ Sljedeća riječ iste skupine je *monachus*. Ona je u antici imala značenje onaj koji živi sam²⁶⁵, kasnije ga je suzila i počela je obuhvaćati preciznije redovnika²⁶⁶ koji provodi život u samostanu, odsječen od ostatka svijeta. Pripadajući njen pridjev, *monasticus* (usamljenički), sukladno s promjenom koje su zahvatile prethodno spomenutu imenicu, također se mijenja u monaški.²⁶⁷

Među grecizmima ima i nekoliko riječi iz biblijskog leksika. *Martyr* je u klasičnom grčkom bio svjedok, dok po dolasku kršćanstva dobiva smisao mučenika za kršćansku vjeru kao njenog svjedoka.²⁶⁸ *Angelus* (glasnik ili tumač²⁶⁹) pod utjecajem Biblije počinje podrazumijevati glasnika Božjeg tj. u greciziranom obliku anđela.²⁷⁰ I kao posljednji termin ove skupine treba istaknuti imenicu *Diabolus* (onaj koji napada ili grdi²⁷¹) te pridjev nastao od nje, *diabolicus*, koji pod utjecajem kršćanstva postaje *vrag* odnosno *vražji*.²⁷²

7. 3. 2. Hebreizmi

Abbas je hebrejska riječ koja je označavala oca. Ona pod utjecajem kršćanstva počinje obuhvaćati poglavara crkvene zajednice, opata tj. predstojnika samostana.²⁷³ *Maranatha* ima značenje kletve ili prokletstva i nerijetko se pojavljuje u sankcijama srednjovjekovnih isprava.²⁷⁴

7. 4. Medievizmi (neologizmi)

Ovoj skupini pripadaju izrazi koji su se pojavili tek u srednjem vijeku i na ovom su mjestu administrativnog karaktera. Imenica *cartula* nastala je kao deminutiv od *carta*. Ona bi doslovno označavala mali papir ili zapis, ali deminutivi u srednjovjekovlju uglavnom nisu imali svoj pravi smisao pa tako *cartula* može biti isprava, povelja ili dokument.²⁷⁵ *Diffinitio* je neologizam izveden od glagola *diffinio* 4 koji specifično u hrvatskom srednjovjekovnom latinitetu podrazumijeva baš sudsku odluku.²⁷⁶ Termin *incarnatio* je nastao od glagola *incarno* 1 i ima značenje utjelovljenja, tj. odnosi se točnije na Kristovo rođenje²⁷⁷, što je polazna točka računanja vremena u kršćanskoj eri.

²⁶⁴ M. Kostrenčić, 1973, s.v., T. C. Lewis and Short, 1879, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

²⁶⁵ T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v.

²⁶⁶ J. F. Niermeyer, 1976, s.v., A. Bartal, 1901, s.v.

²⁶⁷ M. Kostrenčić, 1973, s.v., T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v.

²⁶⁸ M. Kostrenčić, 1973, s.v., T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

²⁶⁹ S. Senc, 1988, s.v.

²⁷⁰ M. Kostrenčić, 1973, s.v. J. F. Niermeyer, 1976, s.v., T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v.

²⁷¹ S. Senc, 1988, s.v.

²⁷² M. Kostrenčić, 1973, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v., A. Bartal, 1901, s.v., T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v.

²⁷³ T. C. Lewis and C. Short, 1879, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v., A. Bartal, 1901, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

²⁷⁴ R. Du Cange, 1887, s.v.

²⁷⁵ M. Kostrenčić, 1973, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

²⁷⁶ M. Kostrenčić, 1973, s.v., A. Bartal, 1901, s.v.

²⁷⁷ M. Kostrenčić, 1973, s.v., J. F. Niermeyer, 1976, s.v., R. Du Cange, 1887, s.v.

8. ZAKLJUČAK

U ovom radu riječ je o zadarskoj ispravi iz 10. stoljeća, kojom pripadnik ugledne obitelji Madijevaca daje samostanu sv. Krševana pokretna i nepokretna dobra u trajno posjedovanje; ta isprava je zapravo *Magna Charta* samostana o kojoj ovise ostale isprave u Kartularu.

Isprava je veoma diplomatski razrađena i ima gotovo sve diplomatske cjeline. U protokolu nailazimo na verbalnu invokaciju imenom Isusa Krista, vremensku i mjesnu dataciju te intitulaciju koja jasno govori o položaju i funkciji darovatelja. Zatim se u korpusu nalazi prilično opsežna naracija kojom se nabroja pristanak svih građana na danu odluku i iznosi neke općenite informacije o samostanu i crkvi sv. Krševana što je jedan od primjera kako naracije mogu sadržavati neke zanimljive povijesne podatke. Također je unutar naracije umetnuta arenga da pridonese svečanosti isprave i naznači da će dobra djela, tj. pristanak građana na odredbu koja slijedi biti nagrađen od Boga. Prije same dispozicije imamo kratku devociju jer u vrijeme srednjovjekovlja ništa nije moglo proći bez Božjeg nadahnuća. U dispoziciji se prvo Madije proglašava opatom te se njemu i njegovoj braći redovnicima daju na korištenje kuća i zemlja. Sankcija je vrlo opsežna i sastoji se od vremenskog i duhovnog dijela čime se dobiva dojam da je bilo potrebno da se isprava snažno zaštiti. Tome u prilog idu i tri prisutne koroboracije zbog kojih je ona trostruko osnažena. Na kraju se javlja ponovo datacija koja potvrđuje ono s početka te su navedeni potpisi svjedoka potrebnih za valjanost darovnice.

U fonetici su prisutne promjene na području vokalizama i konsonantizama. Najtipičnija prisutna pojava u vokalizmu je monofongizacija diftonga, stoga umjesto prijašnjih *ae* i *oe* nalazimo *e*. Što se tiče konsonantizma nailazimo na pojednostavljenje konsonantskih skupina unutar riječi, bilježenje završnog *d* kao *t*, uporabu konsonantske sintakse padeža skupine *ct* umjesto samog *t*, te zamjenu sloga *ci* slogom *ti*. Od ostalih promjena važno je spomenuti još hiperkorektizam vezan uz glas *h* koji nastaje kao posljedica zatrpavanja hijata.

U morfologiji se vidi nekoliko tipičnih odnaka od klasičnog latinskog. Padeži se ne koriste više pravilno kao prije i ne pazi se na dosljednost, već su padežni nastavci pomiješani. Osim tih padežnih promjena ima i onih vezanih za uporabu zamjenica. Vrlo česta pojava za srednjovjekovni latinitet je i ta da se odnosna zamjenica *quod* ne koristi samo za srednji rod već i za muški i ženski.

U sintaksi se mogu opaziti tipični odmaci od klasičnog latiniteta. Najznačajnija pojava do koje dolazi je da padeži prestaju biti sintetički i postaju analitički, što znači da više nemaju svoje pojedinačne završetke, već se izražavaju prijedlozima. Najviše je to vidljivo u slučaju ablativa uz koji se počinju stavljati prijedlozi iako prije nisu bili potrebni. Prisutne su i dvije promjene vezane uz sintaksu rečenice. Na jednom mjestu u tekstu se nalazi zavisna rečenica s *quod* umjesto konstrukcije nominativ s infinitivom, a u jednoj je zahtjevnoj rečenici umjesto konjunktiva upotrijebljen indikativ.

Što se tiče leksika riječi se mogu podijeliti na klasične riječi promijenjena značenja, među kojima razlikujemo svjetovne i sakralne, i na riječi koje su se pojavile tek kasnije. One se također dijele na skupine: kasnoantičke riječi, riječi iz kršćanskoga latiniteta i medievizme. U najvećoj mjeri prevladavaju klasične riječi promijenjena značenja (*consul*, *civitas*, *sacerdos*...) te grecizmi koji su ušli u latinski jezik putem Biblije (*angelus*, *monasterium*, *martyr*...).

9. LITERATURA:

- A. BARTAL, 1901., *Glossarium mediæ et infime Latinitatis regni Hungariæ*, Leipzig
- CODEX DIPLOMATICUS REGNI CROATIAE, SLAVONIAE ET DALMATIAE, VOL. 1, 1874. izdaje: Ivan Kukuljević Sakcinski, Društvo za jugoslavensku povijest i starine, Zagreb.
- M. DIVKOVIĆ, 1987., *Latinsko-hrvatski rječnik*, Naprijed, Zagreb.
- R. DU CANGE, 1887., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Pariz.
- V. GORTAN, 1998., *Latinska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- LJ. KARAMAN, 1962., I jesu li kraljevi Tomislav i Držislav imali upravu u gradovima bizantske Dalmacije, *Historijski zbornik*, Povijesno društvo Hrvatske, Zagreb.
- N. KLAIĆ, 1968., Tribuni i consules zadrskih isprava X i XI stoljeća, *Zbornik radova vizantološkog instituta XI*, Naučno delo, Beograd.
- M. KOSTRENIĆ, 1973., *Lexicon latinitatis mediaevi Iugoslaviae*, JAZU, Zagreb.
- T. C. LEWIS, C. SHORT, 1879., *Latin dictionary*, Oxford at the Clarendon Press.
- J. MAREVIĆ, 1997., *Lexicon Croatico-Latinum encyclopedicum*, Školska knjiga, Zagreb.
- L. MARGETIĆ, 2000., *Hrvatska i crkva u srednjem vijeku*, Zagreb-Rijeka.
- I. MUSTAČ, 1990., *1000 godina Samostana Svetog Krševana u Zadru : prilozi sa znanstvenog skupa održanog 11. i 12. prosinca 1986. u Zadru*, Narodni list, Zadar
- J. F. NIERMEYER, 1976., *Mediae latinitatis lexicon minus*, Brill Academic Publishers, Leiden
- Z. NIKOLIĆ, 2005., *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Madijevci: primjer obitelji dalmatinske gradske elite u desetom i jedanaestom stoljeću, Zagreb.
- S. SENC, 1988., *Grčko-hrvatski rječnik*, Naprijed, Zagreb.
- P. SKOK, 1952., *Supetarski kartular*, JAZU, Zagreb.
- J. STIPIŠIĆ, 1985., *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb.
- Ž. TRKANJEC, P. KNEZOVIĆ, 1995., *Documenta historiam Croaticam spectantia*, Školska knjiga, Zagreb.
- Bilješke s predavanja iz kolegija Srednjovjekovni latinitet (mr. sc. A. Bralić) iz akademske godine 2011/2012.
- URL= http://arhinet.arhiv.hr/_Generated/Pages/Stvaratelj.PublicDetails.aspx?ItemId=11753, (02.12.2012)

Valentina Zović
University of Zadar

Prior Madija's Donation to St. Krševan's Convent in Zadar from 986 A.D.

(Diplomatic and Linguistic Analysis)

SUMMARY

In this paper, the author wrote about a document from Zadar dating back to the 10th century, in which a member of a distinguished Madii family gave movable and immovable property to the St. Krševan's monastery for permanent possession. This document is very relevant for medieval history because the aforementioned monastery was in that period one of the centres for culture and literacy, which were propagated by the Benedictines. In fact, this is the *Magna Carta* of the monastery that other documents in the Chartulary depend on. The document is diplomatically elaborated and has almost all of the diplomatic units. In the end, the dating which confirms that from the beginning reappears and the signatures of the witnesses necessary for the document's validity are given.